

Jan NĚMEČEK

Československo-polská (kon)federace

Abstract: Czechoslovak-Polish Confederation

The study explains the plans for Czechoslovak-Polish Confederation starting by Czechoslovak-Polish declaration in November 1940. Negotiation between Czechoslovak and Polish government in exile went on 1942. In January 1942 there was proclaimed another Czechoslovak-Polish declaration, which concretized conditions of this project. Project of confederation was not realized because of the Soviet Union's resistance. Czechoslovak government was subordinated by Soviet standpoint.

Key words: Czechoslovak-Polish relations – confederation – Second World War – Diplomacy

Mnichovská dohoda, okupace českých zemí a další postup německé agrese, jenž vyústil ve vypuknutí druhé světové války, to vše znamenalo obrat v tradičně pojímané československé zahraniční politice, jejímž tvůrcem a realizátorem byl ministr zahraničních věcí a poté prezident Edvard Beneš. Politice, která byla založena na myšlence kolektivní bezpečnosti v Evropě, kterou se Beneš snažil po celé předválečné dvacetiletí prosazovat na půdě Společnosti národů. Nová situace, kdy Německo koncem třicátých let díky své agresivní politice pohlcovalo zpočátku za trpěného přihlížení ostatních evropských velmocí jeden stát za druhým, způsobila, že bylo nutno postavit novou koncepci československé zahraniční politiky, která se formovala jen pomalu a s obtížemi v omezených podmínkách československého exilu.

Myšlenka poválečné spolupráce mezi Československem a Polskem na konfederativním, resp. federativním principu byla poprvé oficiálně vyslovena na schůzce polského premiéra Władysława Sikorského s bývalým prezidentem a předsedou Československého národního výboru (ČSNV) v Paříži E. Benešem 18. listopadu 1939.¹ Již předtím, jak se zmiňuje tehdejší československý vyslanec u polské exilové vlády Juraj Slávik ve svých pamětech, při jeho prvním rozhovoru se Sikorským (z něhož se bohužel

¹ Eduard TÁBORSKÝ, *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*, Praha 1993, s. 104.

nezachoval záznam a jehož přesné datum nelze určit) byla federace zmíněna: „*Hned pri prvej návšteve rozhovorili sme sa o historických úkoloch, ktoré nám v exile nastávajú. Musíme napraviť, čo sto vekov bludných hodlalo. Z úst Sikorského už vtedy padlo slovo: federácia.*“²

Zcela zásadní otázkou však bylo, jaký charakter by mělo toto nové státní spojení mít. Je příznačné, že se o tomto problému hovořilo již na čtvrtém zasedání polské vlády 10. října 1939, kdy premiér Sikorski vyhlásil, že cílem války je nejen rozbití Německa, ale též vytvoření „*střediska*“ ve střední Evropě, které by mělo být protiváhou jak Německu, tak Sovětskému svazu. Příznačné je, že tento svazek měl být „*z Polską na czele*“, tedy Polsko v něm mělo hrát rozhodující roli.³ O dva dny později byla nutnost federativního uspořádání poválečné Evropy konstatována na jednáních polského ministra zahraničních věcí Augusta Zaleského v Londýně, kde mu britští vládní činitelé, zejména ministr zahraničních věcí lord Edward Halifax, sdělili britskou vizi „*nejužší spolupráce Poláků a Čechů*“, která by měla vyústit ve východoevropskou federaci spojující Polsko, Československo a Maďarsko.⁴ Zaleski i Sikorski pak v listopadu téhož roku znovu jednali v Londýně s britskými představiteli a znovu zde byla zmíněna nutnost úzké československo-polské spolupráce, zejména v rovině vojenské.⁵ Je tedy možno konstatovat, že iniciátorem myšlenky konfederace byla britská strana.

Polská vláda dala již v listopadu 1939 cirkulářem na vědomí svým diplomatickým a konzulárním úřadům svůj politický program federační přestavby střední Evropy jako jeden ze svých hlavních válečných cílů.⁶

Obecné úvahy na téma budoucího sblížení s Polskem se objevily i na straně československé. Místopředseda ČSNV Jan Šrámek v rozhovoru s belgickým profesorem Grégoirem již na počátku listopadu 1939 konstatoval: „*Že přirozeně nejdříve musíme mít obnovené Československo v plné jeho suverenitě a pak bude naším vlastním zájmem, abychom si udělali lepší dohodu, než byla Malá dohoda, a že jsme přesvědčeni, že dnešní Polsko půjde s námi do takové dohody. To je naše snaha a já sám osobně mohu říci, že*

2 Juraj SLÁVIK, *Moja pamäť – živá kniha*, rukopis uložen v Hoover Institution Archives (dále jen HIA) Stanford, Slávik Collection.

3 Wojciech ROJEK a Andrzej SUCHCITZ (edd.), *Protokoły z posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej*, díl I (październik 1939 – czerwiec 1940), Kraków 1994, dok. č. 3, s. 12.

4 Stefania STANISŁAWSKA (ed.), *Sprawa polska w czasie drugiej wojny światowej na arenie międzynarodowej*, Warszawa 1965, dok. č. 69, s. 112–114, záznam E. Raczyńskiego z 12. 10. 1939.

5 Tamtéž, dok. č. 75, s. 119–120, Raczyńskiego zpráva o návštěvě W. Sikorského a A. Zaleského v Londýně z 20. 11. 1939; srov. Włodzimierz T. KOWALSKI, *Koncepcja konfederacji polsko-czechosłowackiej*, Zaranie Śląskie 1964, s. 668–669.

6 Eugeniusz DURACZYŃSKI, *Rząd polski na uchodźstwie 1939–1945*, Warszawa 1993, s. 57–58.

*udělám vše, co bude možné udělat, abychom mohli říci ještě před mírovou konferencí, že jdeme ruku v ruce s Polskem.*⁷

Pro československou stranu bylo hlavním předpokladem vzájemné spolupráce uznání ČSNV, k tomu však po celé počáteční období války až do porážky Francie nedošlo. Základní překážkou pro pokračování československo-polských jednání až do pádu Francie v červnu 1940 však byla neochota polské vlády uznat ČSNV. Polské vládě bylo proti myslí i Benešovo úsilí o uznání československé prozatímní vlády, proti kterému polská strana protestovala i u Foreign Office. Teprve po britském uznání v červenci 1940 schválila i polská vláda 29. července 1940 uznání československé prozatímní vlády v čele s Msgre. Janem Šrámkem.

Teprve tento krok, který do značné míry vyrovnal postavení obou exilových reprezentací na mezinárodní scéně, se mohl stát předpokladem pro skutečné zahájení vyjednávání o bližším státním spojení. Série jednání z konce srpna až října 1940 mezi vrcholnými představiteli československého a polského exilu vyvrcholila 11. listopadu 1940 podepsáním československo-polské deklarace,⁸ v níž obě vlády vyhlásily, že „jsou rozhodnuty po ukončení této války vstoupiti jakožto nezávislé a suverénní státy do užšího politického a hospodářského sdružení, které by se mohlo státi základnou nového řádu ve střední Evropě“.⁹ Deklarace byla s potěšením přivítána britskou stranou.¹⁰

Ve vzájemných jednáních probíhaly diskuse nad připravovaným státním svazkem. Významným předělem v této diskusi bylo Benešovo memorandum o výměně názorů na československo-polskou spolupráci po válce z 1. listopadu 1940, v němž československý prezident navrhoval vytvořit „*confédération sui generis*“. Novým státním spojením nebyla dotčena suverenita obou zemí, byly zachovány oddělené hlavy obou států, vlády, parlamenty i armády. Omezení suverenity by se týkalo pouze hospodářských věcí, obchodní politiky a také celní a měnové unie, společná by byla také zahraniční politika a byla by koordinována i výzbroj a výstroj obou armád. Společnými orgány by podle Benešova návrhu měla být Rada, složená z delegátů obou států, která by řídila celkovou zahraniční i vojenskou politiku konfederace a koordinovala by zásady politiky hospodářské, obchodní, měnové a dopravní. Usnesení Rady měla být schvalována a prováděna oběma

7 *Od rozpadu Česko-Slovenska do uznání československé prozatímní vlády 1939/1940. Příloha*, Praha 1999, dok. č. 14, s. 84, záznam schůze Československého národního výboru 6. 11. 1939.

8 Bliže k československo-polským jednáním v tomto období Jan NĚMEČEK, *Od spojení k roztržce. Vztahy československé a polské reprezentace 1939–1945*, Praha 2003, s. 80–99 a Rudolf ŽÁČEK, *Projekt československo-polské konfederace v letech 1939–1943*, Opava 2002.

9 Ivan ŠTOVÍČEK – Jaroslav VALENTA (edd.), *Czechoslovak-Polish Negotiations of the Establishment of Confederation and Alliance*, Praha 1995, dok. č. 29, s. 64–65.

10 HIA Stanford, Poland. Ambasada Great Britain, folder 88/9, kart. 88, záznam S. Balińského z 9. 11. 1940, v němž zachytil uspokojení úředníků Foreign Office, že „*došlo k tomuto kroku*“.

vládami. Společnými orgány by byly i společný hlavní štáb, výbor obou parlamentů a hospodářská a obchodní rada. V další části Beneš navrhol konkrétní předpoklady k realizaci svého návrhu i konkrétní formy okamžité spolupráce.¹¹ Jeho návrh vyvolal širokou odezvu na polské straně, kde se k memorandu obsáhle vyjádřili všichni členové polské vlády, kteří viděli problémy ani ne tak v otázce československo-polských hranic, jako spíše v hospodářském vyrovnání obou zemí, kde takřka jednotně vyjadřovali obavy z převahy československého průmyslu.¹² Z této obavy vycházela i odpověď premiéra Sikorského, v níž se zdůrazňovala mimo otázek hospodářských i neměnnost a trvalost polských nároků na polsko-sovětskou hranici podle stavu před 1. září 1939. Především je v ní však patrná polská snaha prosadit užší svazek obou zemí, než jak byl navrhován Benešem, byť Sikorski přistoupil na Benešův termín konfederace *sui generis*.

V organizační práci na polské straně sehrál nejnámější roli Politický komitét ministrů, který pracoval na programu týkajícím se vybudování společného československo-polského svazku a připravoval vedení vzájemných politických jednání. Na československé straně zůstávala tato úloha zejména na prezidentu Benešovi a na československé vládě, zejména na státním ministrovi Hubertu Ripkovi.

Další vzájemná jednání probíhala v první polovině roku 1941 formou rozhovorů mezi představiteli obou zemí, reprezentovaných na československé straně Edvardem Benešem, Hubertem Ripkou, Jurajem Slávikem a Janem Masarykem, na polské straně Władysławem Sikorským, Edwardem Raczyńským a Augustem Zaleským. Posléze byly pro přípravu konfederace vytvořeny dva základní druhy výborů:

- a) Výbory pro stálou spolupráci, kam spadaly výbor koordinační, výbor politicko-právní, výbor hospodářsko-finanční, výbor sociálně politický, výbor vojenský a výbor pro kulturní spolupráci.
- b) Výbory pro běžnou spolupráci, kam spadaly tzv. smíšené výbory: diplomatický, vojenský a informační.

Obě strany, československá i polská, informovaly Brity o svém odhodlání utvořit poválečný státní svazek. Frank Savery, rada britského velvyslanectví u polské vlády, k tomu např. konstatoval, že „*polští vojáci jsou opravdu přesvědčeni o nezbytnosti budoucích velmi blízkých česko-polských vztahů za účelem odolání německým pokusům ovládnout střední Evropu*“.¹³

11 I. ŠŤOVÍČEK – J. VALENTA (edd.), *Czechoslovak-Polish Negotiations*, dok. č. 28, s. 59–63.

12 Reakce ministrů polské vlády uloženy v Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego (dále jen IPMS) London, Prezydium Rady Ministrów, sign. 19.

13 The National Archives (dále jen TNA) London, Foreign Office (dále jen FO) 688 (British Embassy to Poland), folder 29/2, F. Savery F. Robertsovi 7. 11. 1940.

Na jaře 1941 zahájily práci všechny výbory, nejčilejší aktivita ovšem byla u koordinačního výboru (jenž poprvé zasedal 31. ledna 1941), který byl zastřešujícím a – jak z názvu vyplývá – koordinujícím orgánem pro všechny ostatní výbory. Hlavním cílem prvních zasedání bylo stanovit úkoly pro rozvoj spolupráce obou zahraničních exilových reprezentací. Problémy, které se daly očekávat v otázkách československo-polských hranic, zejména na Těšínsku, i v odlišném pojetí konfederace na obou stranách, které Benešův termín „*sui generis*“ („svého druhu“, přijatý polskou stranou) odsouval jen na pozdější dobu a dovoľoval různý výklad pojmu.

Stále větším problémem ve vzájemných jednáních se stávala otázka polsko-sovětské hranice, kde Sikorski naléhal na československou podporu ve věci polských nároků na hranice před 1. září 1939. Československé zahraniční vedení si však bylo vědomo ozeřavosti polských nároků, kde i britská vláda zůstávala přinejmenším krajně zdrženlivou. Otevřeně se to projevilo po vstupu Sovětského svazu do války po německém útoku 22. června 1941. Otázka východních polských hranic, ačkoliv byla polskou stranou stále při vzájemných jednáních připomínaná, nebyla doposud v důsledku neutralitního sovětského postoje ve světovém konfliktu příliš aktuální. Po zapojení SSSR do řad protihitlerovské koalice však vystoupila s plnou naléhavostí.

Nebyl to však jediný problém ve vzájemných vztazích. Dalším byl poměr k Maďarsku, se kterým Polsko udržovalo v prvním období války přinejmenším korektní vztahy, vyplývající nejen z dlouhodobého trendu polské zahraniční politiky, ale také z velkého počtu polských uprchlíků, kteří po porážce Polska našli azyl na maďarském území. Zde naopak československá strana narazila při svých nárocích na restituci předmnichovských československo-maďarských hranic na velmi rezervovaný postoj polské vlády.

Obě strany si byly také vědomy zásadního československo-polského rozporu v otázce hranic na Těšínsku, takže při počátečních jednáních na podzim 1940 otázka vzájemných hranic ustupovala do pozadí. Avšak již v únoru 1941 polský premiér deklaroval prezidentu Benešovi, že polská vláda pevně trvá na hranicích v podobě před 1. září 1939, tedy včetně těch částí československého území, které Polsko získalo na podzim 1938. Otázka Těšínska pak zasahovala stále častěji a hlouběji do vzájemných vztahů obou zemí.¹⁴

Na jaře 1941 poslal prezident Beneš veliteli československé jednotky v Sovětském svazu, zbytku tzv. polského legionu, pplk. Ludvíku Svobodovi direktivu, týkající se vztahu československého zahraničního vedení ke konfederaci. V úvodu se konstatovalo, že prohlášení z 11. listopadu 1940 bylo vyvoláno potřebou vytvořit pro budoucnost silnější mezistátní společenství proti eventuálním útokům toho druhu, jako byl útok německý. Nesporně zajímavé však bylo tvrzení, že k přípravě konfederace přispěl pád Francie

14 Rudolf ŽÁČEK, *Těšínsko v československo-polských vztazích v letech 1939–1945*, Český Těšín 2000.

a nejistota, co s ní bude v budoucnosti. Beneš v direktivě deklaroval své stanovisko o věcech hraničních a o postoji k Sovětskému svazu: „Ve věcech hraničních se každý partner stará o věci své a druhému není v ničem vázán. Také v jiných věcech, např. v poměru k Rusku je plná volnost. Náš poměr k Sovětům zůstává v podstatě tím, čím byl před Mnichovem, kdežto Poláci říkají, že jsou s Ruskem ve stavu válečném. My jsme formulovali svou poválečnou spolupráci s Polskem v tom smyslu, že podmínkou musí být jejich dohoda a přátelský poměr k Rusku, poněvadž Polsko nesnese, aby mělo oba své veliké sousedy za nepřátele. Dále, že naše konfederace se nikdy nesmí propůjčit ani Němcům, ani ostatní Evropě jako nástroj k nějaké antisovětské politice. Tedy už nikdy politiku pana Becka. To by bylo tím snazší pro Českoslováky, kdyby jejich území po této válce sousedilo s Ruskem. Proto i my máme životní zájem na tom, aby po této válce byl poměr mezi Ruskem a Polskem přátelský a chtěli bychom k dobrému poměru mezi Polskem a Ruskem napomáhat. Do žádné kombinace Rusku nepřátelské nikdy však nepůjdeme. Náš lid by to nepřipustil.“¹⁵ Přitom ani Sikorski ve svých počátečních návrzích nebyl zaměřen proti SSSR: ve svém memorandu Benešovi z 3. prosince 1940 vyslovil souhlas s názorem československého prezidenta, že je důležité udržet co nejlepší sousedské vztahy mezi konfederací polsko-československou a Ruskem, dále pak že polská vláda je rozhodnuta nepokračovat v nepřátelské politice vůči SSSR.¹⁶

Polská strana vypracovala na jaře 1941 svůj plán pod názvem Ústavní teze konfederacího svazu Polska a Československa, který byl po dlouhých diskusích přijat na zasedání polského Politického výboru rady ministrů 21. května 1941. Polský premiér Sikorski však po svém návratu z USA v druhé polovině května plán označil jako předčasný a na zasedání polské ministerské rady prohlásil, že na druhé, tj. československé straně vidí tendence opačné, směřující k nahrazení polsko-československé federace unií naddunajskou. Nadto konstatoval, že „dohoda s Čechy naráží na velké obtíže“.¹⁷ To byl jeden z důvodů, proč ústavní teze, jeden z nejvýznamnějších dokumentů v projektu konfederace, byly předloženy na jednání Koordinačního výboru až o půl roku později. Dalším, ještě závažnějším důvodem byly události, které nastaly o měsíc později.

Dne 22. června 1941 zaútočilo Německo na SSSR a československo-polská jednání o konfederaci ustoupila poněkud do pozadí, protože obě exilové reprezentace se musely vyrovnat s novou situací. Jednodušší to bylo na straně československé, kde již necelý

15 Soukromá dokumentace Zoe Klusákové-Svobodové, pozůstalost gen. L. Svobody, E. Beneš L. Svobodovi 29. 3. 1941. Je zajímavé, že v oficiálních instrukcích pro československé zastupitelské úřady, které byly vydány o několik dní později, 8. 4., nebyly tyto výhrady vůbec zmíněny.

16 I. ŠTŮVÍČEK – J. VALENTA (edd.), *Czechoslovak-Polish Negotiations*, dok. č. 33, s. 69, Sikorského memorandum E. Benešovi z 3. 12. 1940.

17 Wojciech ROJEK – Andrzej SUCHCITZ (edd.), *Protokoły posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej*, díl II (czerwiec 1940–czerwiec 1941), Kraków 1995, dok. č. 64, s. 358.

měsíc po vstupu SSSR do války byla 18. července 1941 podepsána československo-sovětská smlouva. O to komplikovanější to bylo na straně polské, kde konečný úspěch v podobě podepsání obdobné polsko-sovětské smlouvy 30. července 1941 znamenal krizi v polském vládním táboře. Pro polskou vládu totiž měl nový konflikt diametrálně odlišný rozměr od československého: Do střetu vstoupily dvě mocnosti, které svou agresí v září 1939 rozbily polský stát a okupovaly polské území.¹⁸

Krise však byla pro další postup konfедераčních jednání do určité míry přínosem, protože díky ní odstoupil dosavadní ministr zahraničních věcí Zaleski. Kvůli pověření diplomatickou misí v SSSR odešel z vlády také ministr vnitra Stanisław Kot, tedy lidé, kteří nepatřili k velkým příznivcům československo-polského dorozumění mezi exilovými vládami. Navíc Zaleského nahradil ve funkci ministra zahraničních věcí (byť jen ve funkci správce ministerstva) velvyslanec Raczyński, který od počátků v roce 1939 po celou dobu války otevřeně a iniciativně podporoval projekt československo-polského spojení.

Příznivý dopad těchto změn se projevil na podzim 1941, kdy se rozeběhlo nové kolo vzájemných jednání. Dalším krokem byla společná deklarace obou vlád k Atlantické chartě, která v duchu deklarace z 11. listopadu 1940 vyhlášovala, že československá a polská vláda jsou rozhodnuty „v duchu úzké a přátelské spolupráce“ pomáhat při realizaci základních cílů Roosevelt-Churchillovy deklarace při zabezpečení světa proti třetí světové válce a při zabezpečení ekonomické prosperity, zejména pak zabránit Německu, aby nemohlo zopakovat své agresivní plány. Deklarace byla vyhlášena Janem Masarykem na mezinárodní konferenci, která se konala 24. září 1941 v londýnském Saint James Palace, kde se k Atlantické chartě připojily i vlády Sovětského svazu, Jugoslávie, Norska, Holandska, Lucemburska, Belgie, Řecka a de Gaullovy Svobodné Francie.¹⁹ Zároveň pokračovala i výměna dopisů a memorand o československo-polské spolupráci mezi nejvyššími představiteli obou zemí – Sikorského, který po vládní krizi a reorganizaci vlády v létě 1941 ještě posílil své postavení v rámci polského exilu, a Beneše, který fakticky určoval další směřování československé zahraniční politiky, byť s korekcemi v podobě usnesení československé vlády v Londýně. Diskuse probíhala zejména na téma

18 Waldemar MICHOWICZ (red.), *Historia dyplomacji polskiej*, díl V. (1939–1945), Warszawa 1999, s. 211–228, Eugeniusz DURACZYŃSKI, *Układ Sikorski-Majski. Wybór dokumentów*, Warszawa 1990.

19 *Allied Chart Post-War Plans*, *The Inter-Allied Review. A Monthly Summary of Documents on the Allied Struggle for Freedom*, 1941, No. 9, 15. října, uloženo v National Archives and Record Administration (dále jen NARA) Washington, T 1244, roll 1, 760C.60F/354 I/2; Jan NĚMEČEK – Jan KUKLÍK – Helena NOVÁČKOVÁ – Ivan ŠŤOVÍČEK (edd.), *Od uznání československé prozatímní vlády do vyhlášení válečného stavu Německu 1940–1941*. Dokumenty československé zahraniční politiky, sv. B/2/2, Praha 2009, dok. č. 295, s. 168–169.

československo-polských hranic, které se ukazovaly jako komplikovaný a těžko řešitelný problém. Přesto obě strany dále zdůrazňovaly nutnost poválečné spolupráce.

Na zasedání koordinačního výboru 4. listopadu 1941 polská strana konečně – půl roku od schválení v Politickém výboru rady ministrů – předložila svůj plán pod názvem Ústavní teze konfедераčního svazu Polska a Československa.²⁰ Jde o dokument, který specifikoval blíže poválečné spojení obou zemí. Polsko a Československo mělo podle něj vytvořit svaz, na který by přenesly část svých suverénních práv. K tomuto svazu by mohly přistoupit i další (blíže však nespécifikované) země. Společnými záležitostmi, které měl svaz zastupovat, byla vnější reprezentace svazu, zahraniční politika, obrana, věci hospodářské a finanční. Vrcholným orgánem měla být Nejvyšší svazová rada (zřejmě jakýsi svazový parlament), složený „v rovné míře“ ze zástupců států, tvořících svaz. Výkonná moc měla náležet svazové vládě, která by byla jmenována Nejvyšší svazovou radou. Schvalování rozpočtu svazu mělo spadat do pravomoci Svazového shromáždění, přičemž není blíže specifikováno, podle jakého klíče by toto shromáždění mělo vznikat a jaké jiné pravomoci by mělo mít. Všechny další body totiž hovoří již jen o pravomocích svazové vlády, nejprve o oblasti zahraniční politiky, kde je ustanovení, podle něhož by zahraniční smlouvy byly uzavírány buď jménem svazu, nebo jménem jednoho anebo několika států v případě, kdy by šlo o výlučné zájmy toho anebo těch států. V případě války mělo vrchní velení být v rukou společného svazového vrchního velitele. V oblasti hospodářské je nesporně zajímavé přechodné období v oblasti sjednocení cel, kde se měla zavést přechodná vnitřní cla, tedy zde byla uplatněna jedna z hlavních výtek polských ministrů, kteří se obávali převahy československého průmyslu v novém státním útvaru. Návrh nepředpokládal sjednocení národních měn, ale výměnný kurs měl být stálý. Výstavba komunikačních sítí (železnice, silnice, vodní cesty, letecká doprava) měla být prováděna plánovitě a měla na nich být zavedena jednotná tarifní politika. Do určité míry se mělo sjednotit zákonodárství v tom směru, že měly být odstraněny předpisy, které by si navzájem odporovaly. V rámci svazu měl být volný pohyb pracovních sil se všemi náležitostmi, tedy absence pasů a víz v rámci svazu, svoboda pobytu a výdělečné činnosti, kterážto podmínka byla pochopitelně výhodnější pro průmyslově méně rozvinuté Polsko, kde by pracovní síly mohly odcházet za prací zejména na Ostravsko. V oblasti daňové politiky měly být příslušné systémy koordinovány, aby se vyrovnalo zatížení jak z titulu daní přímých, tak i daní nepřímých. V závěru byly uvedeny svobody, zajištěné v rámci svazu: svoboda svědomí, svoboda osobní, svoboda vyučování, svoboda

20 Marek Kazimierz KAMIŃSKI, *Edvard Beneš kontra gen. Władysław Sikorski*, Warszawa 2005, s. 142–143.

slova a tisku, svoboda shromažďovací a spolková, dále nezávislost soudů a kontrola vlády národním zastupitelstvem.²¹

Československá strana připravila koncem listopadu 1941 odpověď na polské ústavní teze a předala polské vládě návrh základních principů konfедераční asociace Československa a Polska. Základním rozdílem bylo terminologické označení: na rozdíl od polského pojmu svaz navrhovala československá strana pojem konfедераční asociace. Rozdíly nalezneme i v dalších bodech. V oblasti zahraniční politiky, kde polský návrh nechával poměrnou volnost uzavírání smluv jednotlivých států konfederace samostatně s dalšími státy, československý návrh předpokládal uzavření těchto smluv po dohodě s ostatními státy konfederace. Naopak v oblasti diplomatické služby, kde polský návrh předpokládal – byť v poněkud mlhavé formě – společný diplomatický aparát, československý návrh zachovává samostatnou zahraniční a diplomatickou službu jednotlivých zemí konfederace. Dále pak oblast vojenská, v polském návrhu zmíněná jen obecně, v československém návrhu předpokládá zachování samostatných armád jednotlivých států konfederace, ovšem s jednotnou vojenskou politikou a přípravou obrany. V oblasti cel československý návrh přirozeně nehovoří o přechodných vnitřních clech, která by byla pro československý průmysl nevýhodná, ale zmiňuje jednotná vnější cla a jednotnou obchodní politiku. Návrhy se shodují v nutnosti nijak neomezovat ani pasy ani vízy volný pohyb osob v rámci konfederace. Československý návrh však na rozdíl od polského, který se věnuje otázkám společným pro všechny státy konfederace, zdůrazňuje, že členské státy konfederace *„zůstávají vůči druhým státům i vůči sobě navzájem státy nezávislými se svou vlastní svrchovaností, tedy se svými vlastními hlavami států, vládami, parlamenty a jinými ústavními orgány, se svou mocí zákonodárnou, výkonnou a soudní, se svými vlastními armádami“*.

Zajímavé je, že sama polská strana hodnotila československý návrh jako mnohem propracovanější, když v polském návrhu zůstala řada myšlenek nevysvětlena, např. obrana svazku.²² Oba návrhy, jak československý, tak i polský, zůstávaly plně v linii dosavadní politiky obou stran: polské, která tíhla spíše k užšímu pojetí budoucího svazku, a československé, která spíše směřovala k volnějšímu pojetí *„konfederace sui generis“*.

Ve stejné době se prezident Beneš ve svém projevu při převzetí čestného doktorátu na univerzitě v Aberdeenu 10. listopadu 1941 vyjádřil k poválečnému uspořádání Evropy, kde by se základem nové organizace střední Evropy stala konfederace polsko-československá, k níž by se mohlo přidružit Maďarsko, Rakousko, popřípadě i Rumunsko, kdyby se nerozhodlo spíše pro účast v bloku balkánském. Je však třeba, aby se plně zařadil do

21 IPMS London, Ambasada RP w Londynie, sign. A.12.49/Cz/5; HIA Stanford, Poland. Poselstwo Czechoslovakia, kart. 1.

22 I. ŠŤOVÍČEK – J. VALENTA (edd.), *Czechoslovak-Polish Negotiations*, dok. č. 75, s. 154–156.

této nové evropské spolupráce Sovětský svaz a tak se vytvořila nová evropská rovnováha, jež by byla vyjádřena v dohodě Sovětského svazu s polsko-československou konfederací.²³

Další jednání v otázkách přípravy konfederace se přenášelo spíše na bedra jeho realizátorů – Edwarda Raczyńského a Huberta Ripky, protože otevřené projednávání některých otázek na schůzích koordinačního výboru by mohlo přinést nepříjemné komplikace na politické scéně, zejména na polské straně. Ze vzájemných záznamů jejich rozhovorů vyplývají i další problémy, které se objevovaly v průběhu přípravných prací. Především to byla stále živá polská historická snaha zařadit do společného státního svazku také Litvu, což ovšem vzbuzovalo stále hlasitější odpor Sovětského svazu. Na československé straně to byla naopak snaha začlenit do konfederace také Rakousko, především z důvodů hospodářských.

Přes tyto problémy je možno konstatovat, že československo-polská jednání dospěla na přelomu let 1941/1942 k dalšímu kvalitativnímu kroku: k podpisu československo-polské deklarace z 19. ledna 1942, která v 18 bodech obsahovala základní principy, na nichž měla být založena československo-polská konfederace. Její text vycházel z předchozích návrhů obou stran a byl vlastně jejich výslednou kombinací a doplněním. Obě vlády v prohlášení konstatovaly, že je třeba, aby konfederace zahrnovala také jiné státy „*té evropské oblasti, se kterou jsou spjaty životní zájmy Československa a Polska*“. Byla to formulace velmi mlhavá, která dovolovala oběma stranám si ji vyložit po svém, ale byla zřejmě jedinou cestou, jak deklarovat otevřenost konfederace pro připojení dalších zemí, aniž by se to dotklo zájmů jedné či druhé země a také velmocí, zejména Sovětského svazu.

V dalších bodech návrhu byly konkretizovány jednotlivé body společné politiky: otázky zahraniční, vojenské, hospodářské a finanční, sociální, komunikací, pošt a telegrafů. Byla konstатовána nutnost koordinace v oblasti zahraničního obchodu, měnové politiky a dalších, stejně jako doplnění ústavy všech zemí konfederace o svobody svědomí, osobní, nauky, slova a tisku, shromažďovací a spolkové, dále o rovnost občanů před zákonem, volný přístup všech občanů k vykonávání všech funkcí ve státě, o nezávislost soudnictví a o kontrolu vlády národním představitelstvem, svobodně zvoleným.²⁴ Deklarace měla být schválena oběma exilovými vládami (kde ovšem k meritornímu projednání a schválení došlo jen na schůzi československé vlády)²⁵ a poté 23. ledna 1942 zveřejněna,

23 J. NĚMEČEK – J. KUKLÍK – H. NOVÁČKOVÁ – I. ŠŤOVÍČEK (edd.), *Od uznání československé prozatímní vlády do vyhlášení válečného stavu Německu*, dok. č. 340, s. 223–232.

24 I. ŠŤOVÍČEK – J. VALENTA (edd.), *Czechoslovak-Polish Negotiations*, dok. č. 86, s. 172–173 (český text); anglický text viz např. Archiv Národního muzea (dále jen ANM) Praha, Pozůstalost F. Hožší, inv. č. 42, kart. 2 nebo NARA Washington, T 1244, roll 1, 760.60F-356 I/2.

25 Jan NĚMEČEK – Ivan ŠŤOVÍČEK – Helena NOVÁČKOVÁ – Jan KUKLÍK – Jan BÍLEK (edd.), *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně 1942*, Praha 2011, záznam 44. schůze vlády, s. 42–47.

necelý týden poté, co byla v Londýně podepsána dohoda řecko-jugoslávská, týkající se vytvoření tzv. Balkánské unie. Polská strana považovala vytvoření dvou konfederací, jedné balkánské a další střeoevropské, za vytvoření skutečné bariéry jak proti německému, tak i proti sovětskému imperialismu. Sikorski o těchto záležitostech mluvil i s jugoslávským ministerským předsedou Božidarem Purićem, jak o tom informoval britského ministra zahraničních věcí Anthony Edena již v červenci 1941.²⁶

Oba vedoucí státníci, Beneš i Sikorski, považovali lednovou deklaraci za další krok směrem ke společné dohodě o konfederaci. Nezávisle na sobě oba v rozhovorech s americkým vyslancem u spojeneckých vlád v Londýně Anthony Drexel-Biddlem prohlásili, že finální československo-polská dohoda je záležitostí následujících dvou měsíců.²⁷

Leden 1942 tak znamenal krajní mez, kam až federační ideje v podobě dohody československo-polské a jugoslávsko-řecké za druhé světové války došly. Od této doby je možno spatřovat pomalý, ale o to ostřejší a nesmlouvavější nástup sovětské velmoci proti federačním idejím ve střední a jihovýchodní Evropě. Přelom let 1941/1942 je také vrcholným obdobím v postavení polského exilu na mezinárodní scéně.

Poslední společnou manifestací československé a polské vlády v otázce konfederace byla deklarace společného koordinačního výboru z 3. června 1942, v níž bylo zdůrazněno, že „vlády polská a československá, přikládající z hlediska evropské bezpečnosti a prosperity největší důležitost vytvoření všeobecné mezinárodní organizace všech národů mírumilovných a demokratických, pokládají přes to za jeden z předních a základních cílů své zahraniční politiky za války a po jejím skončení konfederaci Polska a Československa, která podle názoru obou vlád by sloužila za základnu pro regionální organizaci té části Evropy, se kterou jsou sloučeny životní zájmy Polska a Československa...“.²⁸

Na jaře 1942 se však stále zřetelněji začínal objevovat odmítavý postoj Sovětského svazu, pro který byla myšlenka jak československo-polské konfederace, tak i obdobně připravované jugoslávsko-řecké unie nepřijatelná. Zprvu šlo jen o diplomaticky opatrné projevy sovětských představitelů vyjadřující nedůvěru k těmto jednáním. Již takřka bezprostředně po veřejném vyhlášení lednové deklarace přišly první náznaky, že sovětská velmoc hledí na celý projekt s velkou nedůvěrou. Ačkoliv ještě v prosinci 1941 ujišťoval

V zápisech polské vlády z 15., 19., 20. a 23. 1. 1942 se o této deklaraci nehovořilo. Wojciech ROJEK – Andrzej SUCHCITZ (edd.), *Protokoły posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej*, díl IV (grudzień 1941–sierpień 1942), Kraków 1998, dok. č. 104–106, s. 99–131.

26 George V. KACEWICZ, *Great Britain, the Soviet Union and the Polish Government in Exile (1939–1945)*, Hague – Boston – London 1979, s. 87. Rozhovor se konal 4. 7. 1941.

27 NARA Washington, T 1244, roll 1, sign. 760.60F/356 I/2, memorandum Department of State, Division of European Affairs z 29. 1. 1942. V telegramu A. Drexel-Biddla z 23. 1. 1942 se hovoří o uzavření dohody v následujících jeden a půl až dvou měsících. Tamtéž, sign. 760C.60F/354.

28 I. ŠTOVÍČEK – J. VALENTA (edd.), *Czechoslovak-Polish Negotiations*, dok. č. 109B, s. 211–212.

Stalin britskou stranu o tom, že Sovětský svaz není proti vytváření federací v Evropě,²⁹ sovětské stanovisko se začalo velmi brzy měnit. Sovětská strana zcela nedvojznačně naznačila, že jakákoliv kombinace počítající s integrací Litvy je pro ni nepřijatelná. Při Ripkově rozhovoru s Alexandrem Jefremovičem Bogomolovem, který se odehrál 30. ledna 1942, se jednání vyvíjelo tak nepříznivě, že v určitém okamžiku Ripka přerušil sovětského diplomata poznámkou, že „*se cítí velice překvapen, že je tu podroben výslechu, zkoumajícímu loajalitu československé vlády. Zdá se, že tu není plná důvěra, ačkoliv vláda ČSR projevila loajalitu dříve, než byl SSSR napaden Němci. Ripka se ptá, pokládá-li ho Bogomolov za ministra nezávislého státu. Nato Bogomolov, že k československé vládě je plná důvěra...*“³⁰ Přesto však Ripka sdělil Bogomolovovi, aby požádal sovětskou vládu o sdělení jejich oficiálních plánů o sovětské zahraniční koncepci.³¹ Je zřejmé, že sovětská strana se cítila dotčena faktem, že nebyla o lednové československo-polské deklaraci předem informována a nebylo vyžádáno stanovisko SSSR.

Právě v této době začalo docházet k formulování sovětského negativního postoje vůči (kon)federativním projektům v Evropě, zcela nepochybně právě pod vlivem ve stejné době podepsaných deklarací československo-polské a jugoslávsko-řecké, které začaly vytvářet ve střední a jižní Evropě konstelaci nepříznivou expanzivní sovětské zahraniční politice. Dne 6. února 1942 obdržel sovětský vyslanec Bogomolov direktivu z Moskvy, v níž se sdělovalo, že sovětská vláda studuje deklaraci o principech konfederace.³²

Z britských úředních kruhů se dostalo 5. března 1942 československé straně upozornění na nedávnou návštěvu Ivana Michajloviče Majského, která se týkala právě otázky svazků spojeneckých vlád sídlících na britském území, kde se sovětský velvyslanec dotázal, „... *zda anglická vláda zamýšlí provádět určitý, byť dobře myšlený nátlak na tyto vlády, aby vstupovaly do vzájemných jednání takové povahy, že tvoří předpoklady k řešení evropských poválečných poměrů, aniž by dříve v téže formě a tímž způsobem bylo jednáno*

29 Oleg A. RŽEŠEVSKIJ, *K istorii anglo-sovetskogo dogovora 1942g.*, in: Vtoraja mirovaja vojna, Moskva 1995, s. 139.

30 Julius FIRT, *Záznamy ze starých deníků*, Köln 1985, s. 71–72. Téměř stejnými slovy popisuje ve svém deníku setkání s Bogomolovem i další československý diplomat Ivo Ducháček (HIA Stanford, Ducháček Collection, kart. 1, záznam z 30. 1. 1942).

31 Jan NĚMEČEK – Helena NOVÁČKOVÁ – Ivan ŠTOVÍČEK – Miroslav TEJCHMAN (edd.), *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních*, díl 1, Praha 1998, dok. č. 136, s. 288–291. Tento Hejretův záznam o Ripkově rozhovoru s A. J. Bogomolovem, které se ze sovětské strany zúčastnil i I. A. Čičajev, je napsán poněkud v mírnějším tónu.

32 Archiv vněšnej politiky (dále jen AVP) RF Moskva, f. 0138, opis 255, papka 152, N. V. Novikov, Politika československé vlády ve vztahu k SSSR po obnovení vztahů (1941–1943), zpráva datována 14. 6. 1943.

s vládou sovětskou“.³³ I když Majskij zdůraznil, že jde pouze o informativní dotaz, potvrzuje to, že tento problém se na sovětské straně začal významnějším způsobem reflektovat. Navíc na dotaz Alexandra Cadogana, co konkrétně má na mysli, Majskij odpověděl, že především záležitost československo-polské federace, kde kritizoval fakt, že zatímco československá vláda podala Sovětskému svazu korektní informace o tomto projektu, vláda polská oznámila věc pouze obecně prostřednictvím diplomatické note, ovšem bez uvedení přesného stanoviska polského, zejména v otázce hraniční.

Ještě při návštěvě Vjačeslava Michajloviče Molotova v Londýně počátkem léta 1942 nebylo o sovětském postoji vůči československo-polské konfederaci zcela jasno: „*Položil jsem mu přímo přátelskou otázku, zda-li není u nich překážek proti naší konfederaci s Polskem. Plně a bez rezerv souhlasil, že musíme mít dohodu s Polskem a že se nevmešujeme do jeho sporů se SSSR*“, telegrafoval Ripka československým zastupitelským úřadům názor sovětského představitele vyslovený v rozhovoru s E. Benešem. Zároveň však na druhé straně lidový komisař zahraničních věcí vyjádřil nedůvěru k dalším velkým konfederacním plánům od Baltu až ke Středomoří.³⁴ Na prezidentův výklad o konfederaci Molotov – podle Benešova záznamu – řekl, že „*věc je zcela vyjasněna, že také chápe, že chceme být s Polskem v přátelství a dohodě, a že nic proti tomu nemají*“.³⁵ Ani sovětský záznam³⁶ není v zásadním rozporu s tímto stanoviskem, i když v některých peripetiích se obě vyjádření liší. Podle sovětského záznamu československý prezident sdělil sovětskému lidovému komisaři, že „*polská vláda byla připravena se dohodnout, ale v polských kruzích byli lidé, kteří měli stále protiruské resentimenty a existovala tu tendence využít československo-polskou konfederaci proti SSSR*“. Beneš souhlasil, že takovíto lidé mezi Poláky byli a řekl, že ČSR nevytvoří konfederaci, dokud nebudou splněny dvě podmínky: 1) demokratizace Polska a 2) vyřešení všech kontroverzních otázek mezi Polskem a SSSR. Každopádně konfederace se stane realitou, jen až budou oba státy

33 Archiv Ústavu T. G. Masaryka (dále jen AÚTGM) Praha, Edvard Beneš – válka (EB-V), kart. 169, tajná zpráva z 5. 3. 1942. Dle rukopisné Benešovy poznámky na dokumentu „*z kruhů anglických úředníků*“ lze soudit, že tyto informace získal právě on.

34 AMZV Praha, Telegramy odeslané 1942, č. 1391, H. Ripka Z. Fierlingerovi a V. Hurbanovi 12. června. Srov. též Detlef BRANDES, *Konföderation oder Ostpakt: Polnisch-tschechoslowakische Beziehungen während des Zweiten Weltkrieg*, in: *Polen und die böhmischen Länder*, München 1997, s. 259; TÝŽ, *Konfederace nebo Východní pakt? Polsko-československé vztahy za druhé světové války*, Slovanský přehled 78, 1992, č. 4, s. 438.

35 Viz Benešův záznam o rozhovoru s V. M. Molotovem 9. 6. 1942 v J. NĚMEČEK – H. NOVÁČKOVÁ – I. ŠTOVÍČEK – M. TEJCHMAN (edd.), *Československo-sovětské vztahy*, dok. č. 171, s. 348–351.

36 Oleg A. RZHESHEVSKY, *War and Diplomacy. The Making of the Grand Alliance. Documents from Stalin's Archives*, Amsterdam 1996, dok. č. 114, s. 285–288, záznam V. M. Molotova o rozhovoru s E. Benešem 9. 6. 1942, srov. záznam v ruštině (TÝŽ, *Vojna i diplomatija. Dokumenty i komentarii*, Moskva 1997, dok. č. 118, s. 260–262). Je zajímavé, že tento záznam chybí v oficiální ruské edici diplomatických dokumentů: *Dokumenty vnešnej politiki SSSR*, 1942, díl XXV, kniha 1, Moskva 2010.

osvobozeny a za podmínky, že se o konfederaci povede diskuse v demokratickém prostředí. Molotov s tímto názorem souhlasil, ale připomněl Benešovi, že existuje československo-polská dohoda o konfederaci, která byla publikována na počátku tohoto roku a ve které takovéto podmínky nebyly zmíněny. Beneš přispěchal, aby opravil Molotova s tím, že se nejednalo o smlouvu, ale o prohlášení, a pokusil se zmenšit význam tohoto dokumentu. Molotov nerozporoval název, ale řekl jasně, že po podpisu rezoluce polský ministr zahraničí Raczyński publikoval interview v *Sunday Dispatch*,³⁷ ve kterém interpretoval konfederaci poněkud šířeji jako unii mezi několika státy od Baltu k Černému moři a zahrnul Litvu, jednu ze sovětských republik, do této unie. Beneš nesouhlasil a řekl, že Československo nechce a nebude zasahovat do polsko-sovětských sporů, že považuje otázku Litvy jako sovětské republiky za neoddiskutovatelnou a velkou unii států jako neužitečnou. Mluvil o tom jako o obnově předchozí Malé dohody. Znovu zopakoval, že nebude souhlasit s konfederací, která by byla nepřátelská k SSSR, a kdyby si měl mezi Polskem a SSSR vybrat, že by si jistě vybral SSSR.³⁸

Ani v sovětském záznamu však nenacházíme slova o nesouhlasu sovětského zástupce s československo-polskou konfederací. V souvislosti s výše uvedenými dokumenty je nutno odmítnout domněnku Tyta Komarnického, že již při průběhu londýnských jednání Beneše s Molotovem vyslovila sovětská strana přání, aby se Československo nevázalo konfedačním svazkem s Polskem.³⁹

Nicméně v této době uzrávalo sovětské negativní stanovisko, ke kterému právě londýnské Molotovovy rozhovory přispěly. O měsíc později došlo ke zvratu v oficiálním postoji sovětské vlády: 15. července 1942 se dostavil Bogomolov k Masarykovi, aby mu sdělil, že ho „*sovětská vláda zmocnila, aby sdělil československé vládě, že sovětská vláda je toho mínění, že konfederace polsko-československá není na prospěch míru Evropy a že sovětská vláda je oficiálně proti jakémukoliv konfedačnímu počínu v této době*“.⁴⁰ Současně Bogomolov začal v tomto smyslu přesvědčovat všechny československé politiky. Státní ministr gen. Rudolf Viest si k tomu v záznamu z 15. července 1942 o rozhovoru se sovětským vyslancem napsal: „*Dálej sme mali rozhovor o československo-poľských rokovaniach. Veľmi ostro odmietol myšlienku konfederácie, ktorú označil ako protisovietsku. Tvrdil, že Poliaci nás chcú zaviesť do protisovietskej politiky a dokazoval, že za takýchto*

37 Šlo i interview Valentina Heywooda s E. Raczyńským, publikované pod názvem *The Key Position of Poland. Point Role with Czechs in Safeguarding Peace* v britském listu *The Sunday Times* 11. 1. 1942. Srov. Edward RACZYŃSKI, *W sojuszniczym Londynie 1939–1945*, Londýn 1960.

38 O. A. RZHESHEVSKY, *War and Diplomacy*, dok. č. 114, s. 286–287.

39 Tytus KOMARNICKI, *Próby stworzenia Związku Polsko-Czeskiego w okresie drugiej wojny światowej*, díl II., in: *Sprawy międzynarodowe 1, 1947*, č. 4, s. 63.

40 I. ŠTOVÍČEK – J. VALENTA (edd.), *Czechoslovak-Polish Negotiations*, dok. č. 120, s. 232.

*okolností konfederácia je nielen zbytočná, ale aj škodlivá pre nás.*⁴¹ Stejně tak sovětský vyslanec přesvědčoval ministra Eduarda Outratu při návštěvě 2. srpna 1942: „Co se týče Československa, zdůrazňoval velmi naléhavě, že Sovětský svaz se hodlá postavit proti zřízení konfederace československo-polské, tím více je proti dnešnímu jednání o tuto konfederaci, ježto toto jednání poškozují zájmy sovětské již během války, jak zdůrazňoval již při své poslední rozmluvě s ministrem Outratou... Přál by si, aby se Československo vzdalo myšlenky konfederace s Polskem a přerušilo jednání“, zapsal si Outrata slova sovětského diplomata.⁴²

Sovětské prameny obviňují Beneše, že on sám v rozhovoru s vyslancem Bogomolovem 13. července 1942 vystoupil proti konfederaci s Polskem a žádal, aby sovětský vyslanec vyřídil Molotovovi, že politika konfederace s Polskem je jen taktikou a manévrem, která je více podmíněna slabostí pozice československé vlády než nějakými jinými podmínkami.⁴³ Jak je tomu i v případě jiných záznamů, Benešův zápis o stejném rozhovoru je v úplně jiném duchu, kde i při uvedení z dřívějších známých československých podmínek uskutečnění (polsko-sovětská dohoda, schválení konfederace oběma národy a že Československo nepůjde do konfederace bez dohody se SSSR) československý prezident k otázce konfederace prohlásil: „Jasně jsem řekl, že mají pochopit, že my jednat s Poláky musíme. Jednak si to upřímně přejeme – na mapě jsem mu pak ukazoval, že je to jediná naše hranice, kde se můžeme pokusit o přátelství a o východisko z naší geografické izolace.“⁴⁴ Udělat závěr z tohoto rozhovoru lze jen stěží, máme dva odlišné záznamy, které si protiřekají. Nemůžeme vyloučit ani intriku sovětského diplomata, který osobně byl proti jakémukoliv československo-polskému spojení a na jehož rozporuplné a kontroverzní vystupování ostatně poukazovali i diplomaté dalších zemí, jak ukazuje i Bogomolovo pozdější diplomatické působení u Francouzského výboru národního osvobození v severní Africe. Není také vyloučeno, že šlo o hlášení vyprovokované na příkaz z Moskvy, nešlo by o záležitost v sovětské diplomacii ojedinělou. Bohužel – jako v mnoha jiných případech – narážíme na torzovitost poznatků z ruských archivů, které nedovolují vyslovit hodnověrné závěry.

Jisté však je, že o den později, 14. července 1942, obdržel sovětský vyslanec z Moskvy rozhodující direktivu k otázce konfederace: „Sovětské kruhy počítají s tím, že idea konfederace po vítězném ukončení války bude nepochybně neživotnou ideou, která nebude

41 Ján STANISLAV (ed.), *Zápisky generála Rudolfa Viesta (Exil 1939–1944)*, Bratislava 2002, s. 170, záznam z 15. 7. 1942.

42 AMZV Praha, Sekretariát ministra – tajný (SM–T), kart. 1, Outratův záznam o rozhovoru s A. J. Bogomolovem 2. 8. 1942 v Headley.

43 AVP RF Moskva, f. 0138, opis 255, papka 152, N. V. Novikov, Politika československé vlády ve vztahu k SSSR po obnovení vztahů (1941–1943), zpráva datovaná 14. 6. 1943.

44 I. ŠŤOVÍČEK – J. VALENTA (edd.), *Czechoslovak-Polish Negotiations*, dok. č. 119, s. 230–232.

představovat nějaký praktický zájem pro slovanské národy. Po skončení války se národy střední Evropy nebudou zabývat otázkou konfederace, nýbrž otázkami obnovení hranic a nezávislosti Hitlerem zničených zemí: Československa, Polska, Jugoslávie atd. ... Z druhé strany sovětské kruhy berou v úvahu zainteresovanost slovanských národů na upevnění svých vzájemných vztahů a pro sovětské kruhy by bylo pochopitelné, kdyby toto upevnění našlo svůj výraz v uzavření dohod o vzájemné pomoci mezi těmito národy, jak na období války s Německem a jeho spojenci, tak i na období poválečné. Pakt o vzájemné pomoci tohoto druhu by měl životní, pozitivní význam jak pro upevnění vztahů mezi slovanskými národy střední Evropy, tak i pro stabilitu organizace celé poválečné Evropy. Idea konfederace měla by nějaké ospravedlnění jako protiváha proti SSSR a Německu, kdyby bylo možné předpokládat, že SSSR může navázat spojení s Německem proti demokratickým zemím. Ale takový předpoklad ztrácí své odůvodnění, pokud se uváže taková všeobecně známá fakta, jako za první fakt, že je válka mezi SSSR a Německem, a za druhý fakt, že byla uzavřena smlouva na dobu války a i na dobu poválečnou mezi SSSR a Anglií, smlouva, upevněná spoluprací mezi Spojenými státy a SSSR... Proto i z této strany se jeví idea konfederace jako úplně neopodstatněná. Na základě všech těchto úvah se sovětské kruhy staví k ideji konfederace odmítavě.⁴⁵ Není třeba komentáře, stanovisko Moskvy bylo formulováno zcela jasně a ve světle této direktivy pak je jasné, že Bogomolov v následujících rozhovorech s československými politiky pouze přesně tlumočil stanovisko svých představených.

Navíc do československo-polských vztahů negativně zasáhla další věc: úspěšné úsilí československého zahraničního vedení o odzúdnání mnichovské dohody, završené 5. srpna 1942 nótou britského ministra zahraničních věcí Anthony Edena, která znamenala distancování se od Mnichova v politickém smyslu, a dále pak i ještě otevřenějším odmítnutím Mnichova Francouzským národním výborem gen. Charlese de Gaulla 29. září 1942. Polská vláda protestovala nótou ministra E. Raczyńského proti těmto aktům,⁴⁶ protože se obávala jejich dopadu na možnou restituci československo-polských hranic návratem k předmnichovskému stavu a její demarše se stala vážným problémem nejen v československo-polských, ale i československo-francouzských vztazích.⁴⁷

Všechny tyto události ve svém výsledku znamenaly zmrazení československo-polských jednání o konfederaci. Proto se nesetkala s odezvou ani polská nabídka z 24. září

45 AVP RF Moskva, f. 0138, opis 255, papka 152, N. V. Novikov, Politika československé vlády ve vztahu k SSSR po obnovení vztahů (1941–1943), zpráva datována 14. 6. 1943.

46 Archives du Ministère des Affaires Étrangères Paris, Guerre 1939–45, Londres CNE, vol. 291, nota E. Raczyńského z 9. 10. 1942.

47 Jan KUKLÍK – Jan NĚMEČEK, *Polsko-československý spor o „odzúdnání“ Mnichovské dohody na podzim 1942*, Právněhistorické studie 40, 2009, s. 263–277; Jan KUKLÍK – Jan NĚMEČEK – Jaroslav ŠEBEK, *Dlouhé stíny Mnichova. Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*, Praha 2011, s. 191–193.

1942 na uzavření československo-polské dohody, která by navazovala na obě předchozí deklarace. Článek 3) návrhu dohody totiž deklaroval: „Až do založení konfederace se obě vlády zavazují k dorozumění ve všech mezinárodních otázkách, životně důležitých pro jejich země. Mimo to budou podporovat svou činností své vzájemné zájmy a nebudou podnikat nic, co by mohlo poškodit ustavení konfederace.“⁴⁸ Toto ustanovení likvidovalo doposud oboustranně deklarovaný princip neutrality ve vztahu k problémům druhého státu, tedy neutralitu československé vlády ve vztahu k sovětsko-polským sporům a polskou neutralitu k problémům československo-maďarských vztahů. Polský návrh kromě tohoto ustanovení neznamenal žádný kvalitativní krok vpřed ve vzájemných vztazích a pro československou stranu byl očividně nevýhodný, neboť československá podpora v polsko-sovětském sporu by znamenala mnohem více než podpora polská ve sporu maďarsko-československém, kde Maďarsko (na rozdíl od SSSR) stálo v táboře nepřátelském a dalo se očekávat pozdější mírové řešení výhodné pro ČSR. Z těchto důvodů oficiální odpověď na polský návrh nepřišla a naopak Beneš začal uvažovat o modifikaci československo-polské konfederace na československo-polské společenství, fixované vzájemnou spojeneckou smlouvou. Dne 20. listopadu 1942 pak Masaryk navrhl Raczyńskému jako odpověď na polskou nótu ze září 1942, týkající se československo-polské dohody, uzavření spojenecké smlouvy mezi československou a polskou exilovou vládou na 20 let. Československý návrh byl však polskou stranou hodnocen jako nepostačující.⁴⁹

Vzájemná jednání o této dohodě narážela na stále živější problém Těšínska ve vztazích mezi oběma zeměmi, kde obě strany neústupně trvaly na svém: polská na tom, že nelze připustit restituci československo-polských hranic k září 1938, československá na tom, že záležitost Těšínska byla vyřešena arbitráží z roku 1920, která vymezila československo-polské hranice po I. světové válce.

Polská strana si sovětské veto i československou reakci na něj jasně uvědomovala. Zároveň se však stále zhoršovaly vztahy mezi polskou exilovou vládou a Sovětským svazem, které vyvrcholily roztržkou na jaře 1943 po německém ohlášení nálezů polských důstojníků zavražděných sovětskou NKVD v Katyňském lese. Poté, co se polská vláda obrátila na Mezinárodní červený kříž s žádostí o prošetření této kauzy, přišlo 25. dubna 1943 sovětské přerušování diplomatických vztahů s polskou exilovou vládou. Roztržka se odrazila i v československo-polských vztazích.

Československá Státní rada 19. května 1943 při projednávání československo-polských vztahů – do kterého už zasáhla velmi negativně nechuť československých komunistických

48 I. ŠŤOVÍČEK – J. VALENTA (edd.), *Czechoslovak-Polish Negotiations*, dok. č. 137, s. 262.

49 IPMS London, Ambasada RP w Londynie, sign. A.12.49/CZ/IC, Raczyńského záznam o rozhovoru s J. Masarykem 20. 11. 1942, Masarykův záznam o tomto rozhovoru publikován in: I. ŠŤOVÍČEK – J. VALENTA (edd.), *Czechoslovak-Polish Negotiations*, dok. č. 149, s. 280–281.

zástupců k československo-polskému spojení – přijala rezoluci, která zněla až nediplomaticky ostře a znamenala ve svém výsledku zmrazení československo-polských jednání. Závěrečný odstavec rezoluce deklaroval, že „*jestliže dnes je Státní rada nucena vysloviti svou nespokojenost s postojem polské politiky vůči nám, a nemůže-li do nekonečna mlčet k tomu, že znesnadňuje vzájemný poměr, pak i nadále je přesvědčena, že i přes svůj nesouhlas s dnešní polskou politikou dojde po skončení této války k upřímné a trvalé spolupráci národa československého s národem polským*“.⁵⁰ Rezoluce Státní rady tak – i když to nebylo *verbis expressis* vyjádřeno – víceméně odsouvala další jednání o československo-polské spolupráci až na dobu poválečnou, a tedy přerušovala již beztak pozastavená vzájemná československo-polská jednání. Přišla i okamžitá polská odpověď v podobě oficiální rezoluce polské Národní rady, která konstatovala neměnné polské stanovisko v otázce hranic: obě strany, československá i polská, se dopustily v minulosti chyb a měly by je napravit. Nicméně polská rezoluce – i přes nesouhlas Sovětského svazu – nadále trvala na pokračování československo-polských jednání.⁵¹ Ačkoliv se Britové a zejména Churchill ideje federací ani na jaře 1943 stále ještě nevzdávali,⁵² výměna rezolucí obou národních rad byla v podstatě faktickou tečkou za jednáním o československo-polské konfederaci.

Československo-polská konfederace byla jedinou reálnou možností přípravy poválečného státního svazku za daného stavu věcí v dané době v oblasti střední Evropy. Ostatní země střední Evropy se pohybovaly od neutrality až po spojení se zeměmi Osy v roli satelitů a nebo vstoupily do tábora Spojenců až v době pozdější.

Problémy ve vzájemných československo-polských jednáních byly od samého počátku, ale dlužno k tomu dodat, že jejich původcem byly obě strany. Nešlo tu jen o otázky hraniční, šlo tu i o zatím opomíjený fakt, že polská vláda – bez ohledu na stav jednání mezi oběma vládami – po celou dobu války více či méně skrytě podporovala českou a slovenskou opozici proti oficiálnímu exilovému vedení, ať už to byla osoba Milana Hodži, gen. Lva Prchalý, Petera Prídavka či později Štefana Osuského.⁵³ Nešlo tu jen

50 I. ŠTŮVÍČEK – J. VALENTA (edd.), *Czechoslovak-Polish Negotiations*, dok. č. 181, s. 337.

51 HIA Stanford, Poland. Poselstvo Czechoslovakia, folder 15/6, kart. 15, rezoluce polské Národní rady.

52 W. Churchill ve svých pamětech ke svým rozhovorům ve Washingtonu v květnu 1943 poznamenal: „*Vyjádřil jsem též naději, že v jihovýchodní Evropě bude moci být vytvořeno několik federací – a třeba nějaká podunajská konfederace opírající se o Vídeň, který by dělala něco pro to, aby zaplnila mezeru, vzniklou zmizením rakousko-uherského mocnářství z mapy. K této skupině by se mohlo připojit i Bavorsko. Dále by mohla existovat i nějaká balkánská konfederace... Polsko a Československo by měly vystupovat společně a udržovat přátelské vztahy s Ruskem.*“ Winston Spencer CHURCHILL, *Druhá světová válka*, díl IV., Praha 1994, s. 796–797.

53 Blíže viz Jan NĚMEČEK – Jan KUKLÍK, *Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v československém zahraničním odboji 1939–1945*, Praha 2004, kap. V – *Polský exil a česká a slovenská opozice 1939–1945*, s. 323–368.

o podporu morální, ale i finanční, která opozici umožňovala zejména propagandistickou činnost.

Je jisté, že politika československo-polské spolupráce byla politikou účelovou: Pro obě strany mělo spojení nepochybně velký význam, stejně jako v případě jiných velkých státních svazků, neboť mohla oběma zemím dodávat sílu k prosazování jejich zahraničněpolitických požadavků. To si uvědomovali zejména Poláci zápasící s problémem polsko-sovětské hranice, kde hledali podporu u československé strany. Jak polské, tak i československé vedení chtělo při svých rozhovorech s představiteli spojeneckých velmocí vystupovat s mandátem od druhé strany. Prvotní příčinou nerealizování tohoto projektu však nebyli – přes velké názorové diference obou stran – českoslovenští či polští politici. Lze plně souhlasit s jedním závěrem Tyta Komarnického ve vůbec první poválečné práci o konfederaci: Byla to politika velkých mocností, která byla příčinou rozbití federační koncepce ve střední Evropě.⁵⁴

Jednání o československo-polské konfederaci však – po „chladných“ vztazích v období meziválečném – znamenalo zcela nepochybně vrchol snah o československo-polské sblížení za celou první polovinu 20. století, i když po roce 1943 lze sledovat jen postupné ochlazování a konečnou roztržku československých vztahů s polskou exilovou vládou, stejně jako s později uznanou „lublinskou“ prozatímní vládou.

54 Tytus KOMARNICKI, *Próby stworzenia Związku Polsko-Czeskiego w okresie drugiej wojny światowej*, díl III, in: *Sprawy międzynarodowe* 2, 1948, č. 1, s. 56.

Summary

Czechoslovak-Polish Confederation

The aim of the study explains the plans for Czechoslovak-Polish Confederation starting by Czechoslovak-Polish declaration in November 1940. The Confederation was the project of post-war alliance of Czechoslovakia and Poland. Czechoslovak-Polish cooperation was during Second World War under the circumstances the only real alternative to the Central Europe. It is possible to agree with Polish historian Tytus Komarnicki: It was the policy of Great Powers, which caused the break up of plans for confederation concepts in Central Europe. The Czechoslovak and Polish governments differed also in their basic attitude towards the Great Powers. While the Czechoslovak Government and President Edvard Beneš was trying to balance their policies between the Western Powers and the Soviet Union, the Polish Government

tried to won maximum support from Great Britain and USA in their clash with the Soviet Union. In Czechoslovak-Polish relations had many problems: Czechoslovak-Polish boundaries on the Těšín territory, differences in the political systems, history, priorities and views and others. But both exile governments had the common aim: to re-establish the states in pre-Munich or pre-war boundaries. The entrance of the Soviet Union into the WWII in June 1941 means the milestone not only in the history of the Second World War but also in Czechoslovak-Polish relations. Project of confederation was not realized because of the Soviet Union's resistance in the summer 1942. Czechoslovak government was subordinated by Soviet standpoint. The preparation of confederation therefore ended in vain.